

Я. І. Арабчук,
к. філос. н., доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: 0000-0002-1338-9655

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.13—14.85

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ І СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ

Ya. Arabchuk,
PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Public Administration
and Management, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

POLITIKAL PARTIES AND THEIR ROLE IN THE STATE— BUILDING AND SOCIO-ECONOMIC
PROCESSES IN UKRAINE

У статті розглянуто та дано філософсько-економічний аналіз і оцінку історії створення політичних партій, розуміння їхньої сутності та ролі у суспільній трансформації, державотворчих та соціально-економічних процесах в Україні. Обґрунтовано роль громадянського суспільства в формуванні політичних партій. Проаналізовано періоди та динаміку створення політичних партій і встановлено відсутність в Україні кінцевого нормативно правового акту, який регулював би підходи до оцінки діяльності політичних партій. Доведено, що окремі політичні партії і їхні осередки, серед яких є і провладні, стали на шлях політичної корупції та політичного бізнесу. Акцентовано на брак толерантності і співробітництва з іншими політичними силами і соціумом, використання політичної й державної влади в суто популістських та власних інтересах, що призводить до втрати довіри до них та розшарування суспільства.

The article considers and gives a philosophical and economic analysis and assessment of the history of political parties, understanding of their essence and role in social transformation, state-building and socio-economic processes in Ukraine. The role of civil society in the formation of political parties is substantiated. The periods and dynamics of creation of political parties are analyzed and the absence of a final normative legal act in Ukraine, which would regulate the approaches to the evaluation of the activity of political parties, is established. It has been proven that certain political parties and their branches, including the pro-government ones, have embarked on the path of political corruption and political business. Emphasis is placed on the lack of tolerance and cooperation with other political forces and society, the use of political and state power in purely populist and self-interest, which leads to a loss of confidence in them and the stratification of society.

The relevance of the article is due not only to the problems of the transitional stage of Ukraine's development, but also to the need to significantly increase the role of politics and political parties in the life of Ukrainian society, which seeks to achieve harmony between it and the government. The

question of the place and role of the state in modern society is archivally important, because it is a subject of government that ensures the organization and functioning of the entire socio-economic system. Ukraine's permanent presence in the difficult socio-political and economic situation in which it is almost all the years of its independence, the complications caused by economic crises and Russia's aggression, makes us think about the factors that prevent all its citizens from living comfortably and take its rightful place in European and world community.

In a state where both political and economic systems have changed, an ideological vacuum has emerged, basic and socio-political values are being reconsidered, problems of social transformation are exacerbated, new mechanisms of socialization of the individual as a citizen are emerging, another — in the context of multiculturalism, globalization and the information revolution, which requires new approaches to the formation of public policy, the search for a mechanism for reforming the activities of public authorities.

Ключові слова: держава, публічне управління, політика, політична партія, політична еліта, соціально-економічна система, соціалізація, суспільна трансформація.

Key words: state, public administration, politics, political party, political elite, socio-economic system, socialization, social transformation.

"Здатність вибирати є найкоштовнішою з властивостей розуму".

Т. Уайлдер

АКТУАЛЬНІСТЬ

Взаємодія громадянського суспільства та влади є актуальною проблемою для молодих демократій, особливо для пострадянських держав. Адже без сильного громадянського суспільства подальша розбудова демократії, заснованої на загальнолюдських цінностях, діалогу з владою на паритетних засадах неможлива. Зазначена взаємодія сприяє становленню суспільства рівноправних громадян, які, не будучи залежними від держави, свідомо взаємодіють з нею заради спільного блага. Останнє передбачає взаємне пристосування державних, політичних і громадських структур, формування механізмів досягнення компромісів, домовленостей і угод, утвердження культури толерантності як необхідного елементу ефективно діючої соціальної організації та засобу гармонізації відносин між структурами громадянського суспільства і державою. Погоджуємося із висновками О.Г. Курбатова, який стверджує, що велике значення для гармонізації суспільного життя в Україні має реформування саме соціально-політичної сфери таким чином, щоб кращі представники народу були представлені в політичній еліті [9, с. 150]. Маємо на увазі еліти, що сповідує державотворчість, духовність і керованість не суто із особистих інтересів нехтуючи іншими, що як іржа в'їлися в суспільну свідомість і буття. Повноцінна нація повинна розбудовувати власну структуру через створення умов розвитку соціального ресурсу, соціального діалогу та соціально-трудова відносин.

Без сумніву основною ознакою політичних прав громадян є їхня участь в здійсненні народовладдя, участь у політичному житті і політичній діяльності, реально

впливати на визначення та реалізацію засад внутрішньої та зовнішньої політики держави. Це відповідає міжнародним стандартам, але, на жаль, в Україні воно носить більше декларативного характеру, бо немає правових важелів для їх реалізації. Науковець Д. Дзвінчук справедливо зазначає, що реформування політичного життя в Україні потребує підготовки і формування нового покоління широкого спектру фахівців як державного, так і партійного будівництва: "проведення політичної, адміністративної та інших реформ вимагають, щоб такі чинники, як компетентність, професіоналізм, інтелект, творчість відігравали провідну роль у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування" [7, с. 9]. Звичайно цей процес є багатограним і не терпить шаблонності і кліше, а потребує як теоретичного, так і прикладного політичного їхнього аналізування та осмислення для обґрунтування управлінських рішень. Тут наскоком лише через владні структури не обійтись. На організацію і функціонування державної влади впливає політична влада. Проте державна політика може бути позитивною (влада дійсно робить для розв'язання проблем) або негативною (влада має намір і лише декларує робити). Визнаючи Україну за демократичну державу, ми опираємось на те, що демократія вимагає цілковитої належності влади народові, а це означає, що пересічні громадяни мають реальну владу і реально беруть участь в управлінні справами держави і суспільства. Європейська інтеграція як демократична відповідь на виклики глобалізаційної доби посилює активізацію діалогу суспільства і влади, структур громадянського суспільства. Водночас успіх діалогу безпосередньо зале-

жить від спільних дій органів державної влади й об'єднань громадян та їх готовності до співробітництва. Науковці зазначають, що "сьогодні діє потужна тенденція розчинення держави в глобальних надструктурах, які перетворюють державу на вторинний інститут політичної системи" [3, с. 22]. Отже, в умовах демократії конструктивна співпраця суспільства та влади дозволяє мобілізувати соціальні ресурси для розв'язання суспільно значущих проблем у загальнодержавному масштабі здійснювати реальний вплив на державну політику. Між тим український парадокс полягає в тому, що українці зневірилися, що держава спроможна забезпечити розвиток економіки та високу якість життя. Актуальність статті обумовлена не лише проблемами перехідного етапу розвитку України, а необхідністю суттєвого підвищення ролі політики і політичних партій в житті українського суспільства, яке прагне до досягнення гармонії взаємодії між ним і "владою".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження формування, сутності та значимості партій і партійних еліт, їх боротьби за владу і роль у формуванні суспільства та управління соціально економічним розвитком держави присвятили відомі вчені і політики В. Андрущенко, К. Ващенко, О. Бабкіна, В. Кремень, О. Курбатов, В. Геєць, М. Михальченко, С. Телешун, В. Горбатенко, В. Пустовойтенко та інші науковці. Однак проблеми легалізації та діяльності партій залишаються і на сьогодні, що є підґрунтям для подальших наукових досліджень. Право на свободу об'єднань і вільне висловлювання думок має основоположне значення для належного функціонування демократичного суспільства. Політичні партії як колективні інструменти вираження політичної волі повинні мати можливість повною мірою користуватися такими правами.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ПРОБЛЕМ

Вектор розвитку політичних сил в Україні намагається набути принципово нового значення у порівнянні з першими роками становлення багатопартійності. Сьогодні постає питання: люди, які при владі — це випадково наймані працівники, клан, каста, прошарок чи, зрештою, клас. Ми спробуємо аналізувати лише сегмент, пов'язаний з партійним будівництвом, де партії розглядаються і як джерело походження, і як засіб легітимації політичних персонажів. Аналізу потребує і особливий феномен, адже жодна партія, як зазначає К. Ващенко, з першопочатків незалежності не стала фундаментом для нової стабільної політичної сили, в кращому разі вони виявилися "будівельним матеріалом" для нових партійних утворень [10, с. 5]. Проблемною ситуацією є необхідність аналізу процесу росту багаточисельних партій і партійних еліт, їхньої ролі в формуванні суспільної спільноти та соціально-економічному розвитку Української держави. Венеційська комісія у своєму висновку від 23 березня 2021 року загалом підтримала поточні ініціативи щодо внесення змін до законодавства про діяльність політичних партій України та зазначила, що ці ініціативи спрямовані на посилення ролі, статусу й значущості політичних партій та стимулювання розвитку демократичних політичних

партій як важливого інструмента демократичного врядування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування необхідності формування партій та партійних еліт, які відповідають атрибутивним характеристикам і сучасним вимогам суспільства для визначення основних шляхів подолання політичних та соціально-економічних криз, формування особистості і соціуму для забезпечення їхньої стійкості в подоланні криз, хаосу і абсурду, що існує у всіх сферах життя в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В історії соціально-філософської думки накопичений чималий досвід осмислення проблеми формування найбільш дієвої політичної еліти: "адже й починалася соціальна філософія саме з обґрунтування найкращих методів правління (конфуціанство) та найкращої форми правління (антична філософія). О. Курбатов зазначає, що цей досвід може стати у великій нагоді для осмислення шляхів формування такої еліти в Україні. Усі ці вчення наголошують на необхідності приведення політичних еліт у відповідність до своєї онтологічної сутності" [9, с. 150]. У контексті сучасної української політики існує чимало принципових питань, вирішення яких пов'язане зі стратегічним вибором курсу держави. Йдеться про вступ до НАТО, ЄС та конфлікт з Росією, тощо. На внутрішньому порядку денному актуальними залишаються завершення політичної реформи, удосконалення механізмів здійснення місцевого самоврядування, судової системи, децентралізація і ін. Надзвичайно важливо аби відповідь на кожне з цих питань давалася не поспіхом, не під впливом ідеологічних штампів або кон'юнктурних уподобань, а на основі всебічного аналізу причин та наслідків, недоліків та переваг, можливих альтернатив, маючи на меті реалізацію національних інтересів України. Науковець К. Ващенко зазначає, що "власне кажучи, політична наука як основа політичної практики тим і відрізняється від "ідеологічної тріскотні" доморощених політиків, що має у своєму арсеналі в якості важливих засобів пізнання, його своєрідних інструментів політичний аналіз і прогноз". Майстерність володіння цими засобами відмежовує дійсних професійних політиків від "політиканів". На жаль, кількість останніх в українській політичній практиці не зменшується, а тих, хто бажає отримати більш — менш досконалу підготовку в царині політичної теорії та її практичного застосування — не збільшується [10, с. 6].

За даними Міністерства юстиції, в Україні зареєстровано 365 політичних партій. Майже половина з зареєстрованих партій з'явилася за останні роки. В контексті аналізу електоральної активності варто згадати статтю 24 Закону України "Про політичні партії", яка містить вимогу до політичної партії брати участь у виборах на загальнонаціональному рівні — народних депутатів і Президента протягом десяти років. Якщо вони не виконують цю вимогу, це є підставою для Мін'юсту звернутися до суду з поданням про анулювання. "На сьогоднішній день ми нарахували 64 партії, реєстрацію яких варто було б скасувати" — про це заявив директор департаменту внутрішньої політики Міжнародного цент-

ру перспективних досліджень Ігор Петренко на презентації в Укрінформі дослідження МПЦД "ТОП-20 активних та ефективних партій України". Він теж поінформував, що Україна посідає перше місце в Європі за кількістю зареєстрованих політичних партій. Для порівняння, він повідомив, що, приміром, у Словаччині зареєстровано 56 партій, Румунії — 124, Російській Федерації — 77, Молдові — 45, Латвії — 73, Литві — 38.

Водночас експерт акцентував, що довіра населення до політичних партій попри їх велику кількість перебуває на дуже низькому рівні. У цьому контексті він навіс дані соціологічного дослідження Центру Разумкова, проведеного у березня ц.р., згідно з яким 76% українців не довіряють політичним партіям, а близько 60% наших співгромадян вважають, що жодна з партій не захищає їхні інтереси.

Політичні партії нерідко повторюють помилки одної. Характерним є шлях НДП та СДПУ(о), які в різні часи сприймалися як "партія влади", а сьогодні знаходяться на "задвірках" політикуму. Відзначаючи десяту річницю НДП (22.02.2006 р.) її лідер В. Пустовойтенко відзначав, що в історії розвитку партії чимало славних і водночас непростих періодів — від розбудови, а в ній налічується понад 300 тис. членів, піднесення та великої відповідальності за долю України, коли її представники очолювали Верховну Раду, Кабінет Міністрів, центральні, регіональні та місцеві органи влади. Саме серед членів НДП були відомі політики й державні діячі: І. Плющ, В. Ющенко, Ю. Єхануров, О. Дьомін, Є. Кушнарков, А. Кінах, С. Куніцин, М. Сирота, Р. Безсмертний та інші. Саме проти цієї політичної партії був спрямований жорсткий адмінресурс та сформованих олігархічних груп. Адже саме СДПУ(о) з її лідером В. Медведчуком, який очолював на той час адміністрацію президента, стала "ліквідаторами" провідної ролі НДП.

Тотальне використання адміністративного ресурсу, масовий похід у партію чиновництва, приватизація партійного керівництва, нехтування виконанням задекларованих програм і обіцянок народу та популізм є типовим нашаруванням проблем "провладних" партій, адже майже подібна доля спіткала Партію регіонів, Батьківщину, Аграрну партію, Нашу Україну, Свободу і така доля чекає і теперішніх "слуг народу", якщо її лідери не скористаються ретельним аналізом попереднього досвіду партійного будівництва в Україні та відповідними прогностичними оцінками незалежних експертів.

Загалом за твердженням науковців в Україні становлення партій проходило в чотири етапи. Перший припав на 90-ті, у так званий період перебудови — створенням альтернативних КПРС партії УРП, УХДП, Селянсько-демократичної, Демократичної, Ліберальної партії, Партії зелених та Партії демократичного відродження України. Другий період розпочався у 1992 році і був спричинений прийняттям Закону "Про об'єднання громадян" і їх число досягло трьох десятків. Третій період розпочався у 1994 році, коли партіям було дозволено брати участь у виборах до Верховної Ради. До четвертого періоду можна віднести створення впливових партій у 2002—2006 роках. Саме тоді значно зросла роль партій у формуванні влади та пройшло їх зрощення з олігархічним капіталом, а процес партійного будівни-

тва перетворився на різновид бізнесу. Саме тоді формувались олігархічні проекти, що відтіснили на другий план партії, спричинили переродження політичної та економічної систем країни. Крім того, у період переходу від тоталітарної до демократичної системи, орієнтованої на ринкову економіку, з'явилися нові умови для розширення корупції, у тому числі — політичної. Усе це й успадкувала Україна з отриманням незалежності [10, с. 191]. Чимало нових партій виникли після Помаранчевої революції та Революції Гідності. З'явилося нове громадянське суспільство, яке намагалося об'єднатися і реалізувати свої ідеї та програми, що можна розглядати п'ятим періодом становлення партій.

Сьогодні ми переконаємося наочно, що як і у ті роки в Україні панує підклимна політика впливових і наближених до влади олігархічних політико-економічних угруповань. Нестійкими залишаються різного роду політичні і виборчі блоки. За таких умов, констатує науковець В. Андрущенко, проведення реальних політичних і економічних реформ чекати марно [1, с. 173].

На думку автора, поява великої кількості і, зокрема, штучних партій — це велика проблема, оскільки вона підриває довіру до них загалом і, як наслідок, довіру громадян до представницьких органів влади, що сформовані ними. Проблемою є і те, що окремі партії не працюють у виборчому форматі, а нерідко організовують масові заходи: фестивалі, концерти, спортивні змагання; вирішують питання благоустрою, облаштовують дитячі майданчики тощо. Натомість найменшу увагу приділяють розробці альтернативних проектів рішень для місцевої влади, зустрічам із виборцями та обговоренню нагальних проблем для розробки альтернативної політики. Більшість з них ігнорують поняттям, що політична партія — це свого роду недержавна структура-агент, що здійснює вплив на формування і прийняття управлінських рішень, є виконавцем інтересів певних соціальних груп і знаходить свій статус у ідеологічних і політичних позиціях через свої програми та позиції щодо соціальних, економічних і політичних проблем. З цього приводу О. Шестопал зазначає, що людина залучається до політики саме для того, щоб стати частиною соціальної спільноти, осмислити почуття спільноти. Політика позбавляє її самотності, дає відчуття сили й здібності впливати на хід політичних процесів. Політична потреба — це явище соціальне і не властиве всім людям, і необов'язкове в системі цінностей кожного. Політолог Рассел відзначав, що людські пристрасті та індивідуальні здібності відігравали в політичній історії головну роль [11]. Автор статті солідарний із цим висновком і вважає, що формування політичних інтересів не, що інше як політична соціалізація індивідуума, адже особа, індивід є первинний суб'єкт політики. За сучасних умов цей процес має включати ще й самостійну оцінку особистістю традицій і переконань, усвідомлений вибір моделей поведінки [1, с. 175].

З іншого боку, багатопартійність виступає як форма управління суспільством, при якій боротьба кількох партій за владу є механізмом використання різних, іноді протилежних інтересів, інакомислення з метою суспільного прогресу. Якщо різні партії готові вступити у виборчу боротьбу за створення органів влади керуючись загальноприйнятими правилами, якщо народ — суве-

ренний носій влади і розглядає самі вибори як засіб вираження власної волі, то багатопартійність виступає важливим чинником соціалізації і легітимізації існуючих порядків [1]. Через певні обставини в Україні найбільш впливовими стають партії універсального типу, які є більш гнучкими, виникають навколо чітко окресленої групи лідерів чи одного загальнонаціонального лідера, здатного об'єднати різні верстви населення з їх частково неспівпадаючими, але близькими до чільних загальнонаціональних інтересами. Ці партії та їх лідери підкреслено прагматичні, особливо в ідеології, будь-яка догма для них-смерть, бо сковає ініціативу, гальмує рух вперед до прогресу в повному розумінні цього слова. Надання політичним партіям монопольного права на формування більшості представницьких органів влади зумовило проблему структурної розбудови партійних осередків та їхньої діяльності на місцевому рівні, яка має чітко виражену орієнтацію на партійну верхівку. Ротація партій при владі, перехід правлячої партії в опозицію і навпаки, а також механізм, що забезпечує такий перехід, є важливим чинником динамічного розвитку суспільства та особистості. Прагнучи до національної єдності, українці, попри кількостолітню колоніальну історію, довели і продовжують гідно та незламно доводити і відстоювати своє право національної самоідентифікації [1, с. 31]. Створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів має стати насущною метою державницьких політиків. Реформи і державна політика зобов'язані впровадити найважливішу мету — розвиток людського потенціалу. Головна стратегічна мета реформ — створення комфортного та безпечного середовища для життя людини в Україні, і вона може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада — район — регіон), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень громадам. Саме на цьому поприщі повинні працювати політичні сили. Саме це є наріжним каменем у становленні України як суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави, а вибраний нею курс на європейську інтеграцію зумовлюють необхідність суттєво підвищити його дієвість. Тут доречними будуть висновки науковців Т. Бутирської та Д. Дзвінчука про те, що "найважливіша для цілісності держави категорія соціальної зв'язаності характеризує єдність устремління соціуму під час колективної діяльності, що є по — суті, основним процесом державного будівництва" [2, с. 7]. Позитивний потенціал (у т.ч. для розвитку) спільноти виникає як результат наявності довіри між її членами. Саме соціальний капітал — норми, неформальні норми або цінності, які роблять можливими колективні дії у групах людей, — дозволяє соціальним групам, неурядовим організаціям власними ресурсами вирішувати значну кількість локальних проблем, без звертання до урядових структур. Це повинно стати аксіомою в діяльності політиків і партій.

Ми відзначали, що основи діяльності людини — особистості в політичному житті визначені необхідністю задоволення політичних потреб: участі у формуванні та вдосконаленні політичних структур, політичної системи суспільства, в діяльності політичних партій, різних суспільних формувань тощо. Особа, індивід є первинний

суб'єкт політики, а мірою політики, рушійним початком політичної активності політичних партій, політичних рухів, класів, націй тощо є сама особа, її інтереси, ціннісні орієнтації й мета. Але одні люди у більшому ступені виявляють політичну активність, інші — у меншому, а треті взагалі намагаються "утекти" від політики. Це мене не стосується. Почекаю, подивлюся. Чому це я маю робити? А що я казав! Одні прагнуть до утвердження існуючого політичного ладу і виявляють конструктивну політичну поведінку, інші, навпроти, уживають заходів, що спрямовані на його повалення, і демонструють деструктивну позицію. Є і такі, які легко пристосовуються до будь-якого політичного режиму і влади. Така розмаїтість видів політичної поведінки багато у чому обумовлена характером політичної соціалізації особистості не лише в Україні. Соціологічні дослідження показують, що незначна більшість (до 60 відсотків) населення цікавиться політикою, але лише третина з них дуже цікавиться нею. Добра половина не довіряють ні політикам, ні владі.

"Політика" за Аристотелем є узагальнення проблем розвитку давньогрецьких держав, правлінь і урядів. В античну добу її розглядали як одну з домінуючих сфер діяльності, що визначає статус індивіда, можливість утвердити свої сили та розум і ґрунтується переважно на двох принципах: волі та традиції. У середні віки політику трактували як вияв волі і дії Бога, а з початком епохи Відродження її починають трактувати як категорію, що пов'язана з діями людини, боротьбу між силою і законом. Якщо недостатньо дії закону, їх може замінити або доповнити сила. В Новий час Т. Гоббс, Д. Локк, Шарль Луї де Монтеск'є визначають політику як стосунки з утвердження людської свободи за рахунок права, розуму, моралі. В XIX ст. політику визначають як мистецтво використання можливостей. майстерність самоуправління полісу (міста), а подальше — "мистецтво управління" державою і суспільством. Політика — це цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. Політика — це специфічний спосіб взаємодії держави і суспільства. Саме з'єднуючою ланкою між ними виступають політичні партії і суспільно-політичні рухи. Політична партія — це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України. Зміст і характер діяльності політичних партій визначається не тільки інтересами соціальних верств, представниками яких вони виступають, але й рівнем культури, духовності і моралі, що в свою чергу пов'язане з цінностями, які закладаються в основи створюваного ними суспільства. Не останню роль у цьому відіграють національні цінності та національні інтереси.

Зрозуміло, що значущість партій для політичного життя розкривається у функціях, які вони виконують стосовно суспільства і держави. В їх числі: активізація і інтеграція великих суспільних верств; політична соціалізація і формування суспільної думки; розробка політичної ідеології і програм розвитку суспільства; рекрутування у політичну еліту і висування лідерів; (у багатьох державах уряди і представницькі органи формуються з членів великих політичних партій, а президенти і прем'єр-міністри, як правило, з правлячих партій); мобілізація виборців на виборах; участь у боротьбі за державну владу через вибори; здійснення державного управління з приходом до влади або контроль за діяльністю влади; рекрутування нових членів партії. При цьому навіть опозиційні партії не вилучаються з процесу прийняття державних рішень. Адже висуваючи програми економічних і соціально-політичних дій, критикуючи політику тих, хто стоїть при владі, опозиційні партії забезпечують прозорість політики, контроль за правлячою партією. Завдяки політичній конкуренції зводяться до мінімуму некваліфіковані дії влади. Задача опозиції робити те, що влада не уміє, не може або не хоче. Це в демократичних суспільствах. А що маємо в Україні? А наша опозиція пробує робити те, що сама не може, не хоче і не уміє. Тут варто відзначити, що навіть ведучи військові дії, в основі економічної програми ОУН УПА лежали загальнонаціональні інтереси українського народу "пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян — з ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави — в одну нерозривну цілість". У цьому зв'язку була поставлена вимога ліквідації всяких соціальних привілеїв, загального і повного забезпечення стариків, інвалідів, безплатної лікарської опіки для цілого народу; допомоги багатодітним родинам, підвищення якості харчування народу й життєвого рівня загалом.

Багатопартійність в Україні є особливою формою політичної соціалізації та відродження громадянського суспільства. Більшість політичних партій — це ще не інструмент політики, а школа становлення громадянина незалежної держави. Частина з них, навіть тих, що проходили бар'єр і ставали парламентськими партіями, зникають, частина об'єднується. Деякі залишаються на рівні політичних клубів. Але всі вони, і це потрібно зрозуміти, народжені потребами часу, щоб виконати неозцінену роль і роботу — створити нову, здатну до самостійних дій особистість. Україна, мабуть, не зможе минути загальної тенденції: поступового згуртування партій — і це триватиме до того часу, поки не сформується зріле громадянське соціально — структуроване суспільство, в якому домінуватимуть дві — три основні партії або блоки партій. Іншими словами, поки не складеться могутній середній клас, а місце нинішньої конфронтаційної свідомості не займе консенсус і плюралізм на кшталт Народної Ради у Верховній Раді України, яку утворили Партія Демократичного відродження України спільно з Народним Рухом і, яка стала фундатором і гарантом демократичних перетворень, стабілізуючим чинником законотворчих та державотворчих процесів.

Як зазначає К. Ващенко, з чим погоджується автор, зміна умов політичного життя приводить до зміни політичної культури, тому після проголошення незалеж-

ності України відбувається більш активне залучення громадян у сферу політичного життя суспільства. Важливу роль можуть виконувати й інші чинники, зокрема: 1) менталітет населення, який визначається культурною спадщиною або релігією; 2) рівень економічного розвитку країни, що залежно від розвиненості ринкових відносин і приватного сектора, що обумовлює потребу в більшому або меншому державному втручанні; 3) ступінь відкритості економіки; 4) рівень технологічного розвитку, що визначається наявністю або відсутністю природних монополій, а також необхідністю у регулюванні деяких нових видів діяльності (наприклад, фінансових ринків, зв'язку, транспорту); 5) і, нарешті, якість апарату державного управління (якість обумовлює межі ефективного втручання урядів в економіку) [10, с. 192].

Зрозумілим є і те, що система суспільних цінностей базується на історичному досвіді та ментальності народу. Стосовно України, то варто взяти до уваги той факт, що впродовж останнього століття (а це чотири покоління активних громадян) домінуючою ідеєю була ідея національного визволення, ідея націоналізму у різноманітних її проявах. На жаль, багатий досвід діяльності перших українських партій маловідомий навіть тоді, коли в нових умовах існування української незалежної держави гостро стоїть питання формування нової історичної свідомості, політичної освіти та культури. Тепер при наявності величезного числа конкуруючих і маловпливових політичних партій й організацій політична соціалізація здійснюється стихійно і суперечливо. Основним її типом є конфліктний. При цьому особистість усе більше втрачає зміст і цінність політичного життя, знаходиться в постійному протиріччі з політичною реальністю. Проте вихід зі сформованої ситуації залежить від успіхів в економіці. Поки не почне ефективно працювати виробництво, поки не буде вчасно виплачуватися гідна заробітна плата, поки не покращиться добробут народу і не сформується на цій основі могутній середній клас, доти ні про яку гармонійну модель політичної соціалізації не може бути і мови. Перехід до такої моделі вимагає спільності чи хоча б збігу основних інтересів, а цього не можна досягти, не ліквідувавши провалля між багатством і бідністю. Доти, поки в країні не будуть позитивно зважуватися соціально економічні проблеми, люди, у тому числі ті, що знаходяться на початкових етапах політичної соціалізації, будуть зовсім по-різному сприймати політичних лідерів, владу, уряд і саму державу. Одні будуть говорити "цей наш уряд", інші — "це їхній уряд". С. Бандера вважав, що "першою і головною передумовою участі в політичній консолідації є те, щоб політичні угруповання керувалися одним основним політичним імперативом змагання за здійснення головної мети: Самостійної держави і з тією метою підпорядковувати всі свої вужчі партійні інтереси" [2]. Звернення політичних діячів до "ручного" управління державними справами замість дотримання законів, внаслідок цього часте балансування на межі проблем, що виникають спонтанно, неповнота програмно політичного забезпечення діяльності, слабкий політичний аналіз, а нерідко взагалі брак концептуального підґрунтя політичних рішень, зокрема вищих правових актів, які сприяють нерівності процесу становлення української

державності, спричиняють масову невдоволеність результатами діяльності політичного корпусу країни.

Основним політичним пріоритетом інститутів державної влади і громадянського суспільства має стати подолання соціального безладу, узгодження свободи кожного зі свободою всіх і забезпечення найвищої ефективності в соціальному регулюванні державної влади та встановленні демократичного політичного порядку в суспільстві задля гарантування права, свободи, волевиявлення, справедливості, кваліфікованого управління, урахування інтересів меншості і свободи соціальної діяльності людей.

На жаль, сьогодні немає такої політичної сили, щоб запропонувала загальну картину майбутнього розвитку, яка б об'єднала нас усіх і стала основою для примирення і спільних дій, щоб стати національною державою і суб'єктом глобального розвитку, стати країною миру й соціальної гармонії і водночас мостом і брамою між східною і західною цивілізаціями.

На думку більшості експертів (54,9%), Україна не мала і не має чіткої стратегії реформування економіки, що значно ускладнювало аналіз політичних процесів та політичне прогнозування. Четверть експертів (23,7%) визнає, що стратегію було сформульовано, але не реалізовано на практиці. Майже шоста частина експертів (13,8%) стверджує, що стратегію реформування економіки реалізовано з помилками. Тобто проголошені цілі (а вони такі проголошувалися, втілюючись у різних документах — Постановах Верховної Ради, Указах Президента, програмах діяльності уряду тощо), однак, не становили того, що можна назвати стратегією [10, с. 199].

Оголошення Л. Кучмою, після його обрання Президентом України, боротьби з організованою злочинністю і корупцією було своєчасним і вкрай необхідним. На той момент тіньовий сектор економіки за оцінками експертів охоплював до 40%. Рекетирські угруповання взяли під контроль більшість нових суб'єктів господарювання і значну частину державних підприємств. Щорічно з України нелегально вивозилося до 3 млрд доларів США. Фактично, в Україні "сформувався не тільки "тіньовий сектор" в економіці, але і паралельна нелегальна влада, яка починала дублювати найважливіші функції держави" [10, с. 199]. Все це лягло в основу програмної діяльності уряду під орудою В. Пустойтенка, котрий вперше сформував таку програму. На жаль, плани Л. Кучми і уряду не було реалізовано належним чином і в повному обсязі.

Прикро, що політичним силам в Україні і до нині так і не вдалося досягти консенсусу щодо бачення головного вектору реформування, а тому за відсутності домінуючої стратегії кожний наступний уряд, а вони змінювалися майже щороку, багато в чому ігнорував здобутки і напрацювання попередника, змішуючи акценти у шляхах та засобах реформування. Тут характерним є приклад діяльності політичної сили яку очолювала і очолює "вічний опозиціонер" Ю. Тимошенко. Перше її призначення керівником уряду проходило у гострій політичній боротьбі і протистоянні як в самій коаліції, так і у Парламенті. Основними моментами, які характеризували внутрішню економічну діяльність кабінету міністрів Юлії Тимошенко, стали: (виконуючи передвиборчі обі-

цянки Президента В. Ющенка) популістські і економічні не обгрунтовані підвищення зарплат, пенсій, стипендій — в півтора-два рази, в 12 разів розміру "одноразової допомоги при народженні дитини", пенсії дітям війни та інше. Була кампанія "Контрабанда — стоп", та виведення з тіні "олігархічного бізнесу", що зачепили і частину середнього бізнесу. В День Незалежності України у виступі на Майдані президент Ющенко назвав уряд Тимошенко "найкращим". Однак через два тижні 8 вересня 2005 р. він відправив цей уряд у відставку у зв'язку із конфліктами всередині виконавчої влади та зрадою ідеалів Майдану і інші гріхи.

Другий прихід у владу теж супроводжувався політичними баталіями і припав на період світової фінансово-економічної кризи 2008—2009 років. Своїми пріоритетами на посаді Прем'єр-міністра Тимошенко зробила енергетичну безпеку та незалежність України, запровадження бізнес — стимулів для розвитку альтернативних джерел енергії, покращення інвестиційного клімату та економічний розвиток держави, активну соціальну політику, набуття Україною членства в найважливіших світових організаціях і союзах та розвиток демократії. З її боку була спроба взяти управління державою у свої руки, але через політичну і економічну кризи в Україні і у світі, цьому не судилося збутись. Будучи у владі впродовж багатьох років, Ю. Тимошенко була і є в постійній опозиції "до влади". Наведене яскраво засвідчує, що кожна політична сила прийшовши до влади ігнорує попередні домовленостями і діє виключно в своїх вузько партійних інтересах. Там, де політики беруться виконувати функції держави і управляти соціально економічним розвитком, відзначає К. Ващенко — немає ні політики, ні її розвитку [10, с. 198]. Підтвердженням зазначеного є економічний стан України керований сьогоднішнім Урядом провладної більшості, який працює без програми своєї діяльності, "досяг" спаду виробництва, росту безробіття, державних боргів та дефіциту бюджету, характеризується численними непродуманими кроками в ціноутворенні та соціальній сфері тощо.

Головний урок виборних кампаній усіх років очевидний, оскільки проведені вибори не раз продемонстрували, що політична еліта помітно відстає в своєму розвитку від суспільства, яке стрімко дорослішає. Саме цим можна пояснити якщо не сенсаційні, то вже кожного разу досить несподівані результати чергового волеви явлення. Але й після парламентських виборів стан справ в Україні не набагато покращувався [10, с. 205]. Постійна проблема формування парламенту, коаліції, уряду. Інтриги у відносинах Президент — ВР. Уряд існують і до нині. Додаймо перехоплення корумпованими структурами державної ініціативи щодо контролю над найбільш прибутковими і життєво важливими галузями економіки, що особливо спостерігається в останні десяти років, то стає зрозумілою роль партій у процесі державотворення, їхньої ефективності в галузі економіки, аналізуванні політичних процесів та тенденцій.

Слід урахувати і те, що в умовах перехідного суспільства корупція перебирає на себе функцію консолідації політичних і господарських еліт, а також регламентації їх діяльності, оскільки інші регулятори (ідеологія, закон, релігія, мораль) або втрачають свою дієвість, або взагалі не в змозі ефективно впливати на поведінку

людей. Корупція проникає у вищі ешелони влади під час виборів через незаконне фінансування виборчих кампаній. У результаті політики, які перемагають на виборах, члени їхніх команд, що "одержують у винагороду високі посади, виявляються "під ковпаком" у тих, хто фінансував виборчі кампанії" [10, с. 203]. На жаль, корумпованість законодавчих органів в Україні стала звичним явищем. Постійно розростаючись, вона руйнівно впливає на все суспільство. Корупція перешкоджає переходу до фази економічного зростання: поширюється тіньова економіка, різко знижується ефективність використання бюджетних коштів. Втрачається керованість економікою й державною машиною і, як наслідок, зростання соціальної напруженості. У політичній сфері корупція знижує політичну конкуренцію, призводить до розчарування громадян у цінностях демократії. За умов корумпованого суспільства в очах населення, з одного боку, різко занепадає рівень легітимності державної влади, а з іншого — посилюється вплив на економічну і політичну сфери життя сублегальних владних структур.

ВИСНОВКИ

Політичні відносини і політична діяльність перебувають у постійній системній взаємозалежності, хоча вона також виявляється надто ускладненою у зв'язку з особливостями кожного з її елементів, який є не просто одиницею зовнішніх функціональних, просторових і змістових зв'язків, але й сам являє собою відносно автономну систему, що є підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Джерелом законності політичної влади в Україні є її роль і функція як суттєвого інструмента у встановленні нового соціально-політичного порядку, що має виступати ефективним засобом підтримання демократії, захисту гідності, честі, свободи громадян. Державна влада має спрямовуватись на демократизацію і гуманізацію суспільного життя, реалізацію соціальної рівності і свободи народу, а не бути їх запереченням чи протилежністю.

Звідсіля основним політичним пріоритетом інститутів державної влади і громадянського суспільства має стати подолання соціального безладу, узгодження свободи кожного зі свободою всіх і забезпечення найвищої ефективності в соціальному регулюванні державної влади та встановленні демократичного політичного порядку в суспільстві задля гарантування права, свободи волевиявлення, справедливості, кваліфікованого управління, урахування інтересів меншості і свободи соціальної діяльності людей.

Людина виступатиме за утвердження в Україні демократичних цінностей, свободи, справедливості та рівності громадянських можливостей, адже ефективність регулятивної функції цих цінностей визначається, зрештою, тим, носії яких соціальних відносин виступають суб'єктами цієї діяльності. Саме тому політичні цінності — влада, свобода, права людини, справедливість, солідарність, консолідація названі в партійній термінології основними цінностями. Вони складають ідеологічний базис політичних програм багатьох провідних партій світу, в тому числі і в Україні. Тут важливо знати чи будуть зазначені політичні цінності єдиною консолідуючою, соборною основою українського суспільства, щоб перетворити його на чесну, солідарну,

заможну націю, чи спрацює "найважливіша для цілісності держави категорія соціальної зв'язаності, що характеризує єдність устремлінь соціуму під час колективної діяльності, що є по-суті, основним процесом державного будівництва".

Література:

1. Андрущенко В.П. Філософія політики; Хрестоматія; У 4-х т. / Авт. упор.: В.П. Андрущенко (кер.) та ін. — К.: Знання України, 2003.
2. Бандера С. Перспективи управління революцією. — К.: Інститут національного державотворення, 1999.
3. Бутирська Т., Дзвінчук І. Теоретико-методологічні основи державного будівництва: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017.
4. Вебер Н. Избранные произведения. М.: Просвещение, 1999.
5. Видрін Д. О політике бесспорно Д. Видрін. — К.: Саммит-книга, 2011.
6. Державне управління: курс лекцій / В.Д. Бакуменко, Д.І. Дзвінчук, О.С. Поважний. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. — 536 с.
7. Закон України "Про політичні партії в Україні" від 05.04.2001. №2365-111. зі змінами від 13.04.2012.
8. Курбатов О.Г. Проблеми відповідності політичних еліт своїм атрибутивним характеристикам у контексті стародавньої та середньовічної філософії. Гуманітарний вісник ЗДІА, 2012. № 48.
9. Політичний аналіз і прогноз у сучасній Україні / К.О. Ващенко. — К.: Логос, 2008. — 288 с.
10. Рассел Б. Історія західної філософії. — К., 1995.

References:

1. Andruschenko, V.P. (2003), *Filosofiiia polityky* [Philosophy of politics], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Bandera, S. (1999), *Perspektyvy upravlinnia revoliutsiiei* [Prospects for the management of the revolution], Instytut natsional'noho derzhavotvorennia, Kyiv, Ukraine.
3. Butyrs'ka, T. and Dzvinchuk, I. (2017), *Teoretyko-metodolohichni osnovy derzhavnoho budivnytstva* [Theoretical and methodological foundations of state building], Misto NV, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
4. Veber, N. (1999), *Yzbrannye proyzvedeniya* [Selected works], Prosveschenye, Moscow, Russia.
5. Vydrin, D. (2011), *O polityke bessporno* [About politics undeniablely], Sammyt-knyha, Kyiv, Ukraine.
6. Bakumenko, V.D. Dzvinchuk, D.I. and Povazhnyj, O.S. (2011), *Derzhavne upravlinnia* [Public administration], Misto NV, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine", available at: (Accessed 05 July 2021).
8. Kurbatov, O.H. (2012), "Problems of compliance of political elites with their attributive characteristics in the context of ancient and medieval philosophy", *Humanitarnyj visnyk ZDIA*, vol. 48.
9. Vaschenko, K.O. (2008), *Politychnyj analiz i prohnaz u suchasnij Ukraini* [Political analysis and forecast in modern Ukraine], Lohos, Kyiv, Ukraine.
10. Rassel, B. (1995), *Istoriia zakhidnoi filosofii* [History of Western philosophy], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2021 р.